

Андрусяк Р.М. Конкуренція норм єврейського та римського права в судовому процесі над Ісусом Христом / Р.М. Андрусяк // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. Збірник наукових статей. – 2007. – Випуск XVIII. – С. 3-10.

Р.М. Андрусяк

КОНКУРЕНЦІЯ НОРМ ЄВРЕЙСЬКОГО ТА РИМСЬКОГО ПРАВА В СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ НАД ІСУСОМ ХРИСТОМ

Проблематика співвідношення „християнство – право” посідає чільне місце у дослідженнях правознавців. Різні аспекти християнсько-правового діалогу розглядають у своїх працях такі науковці як: С.С. Алексєєв, В.А. Бачинін, Г.Дж. Берман, І. Будзилович, В.С. Нерсисянц, Р.А. Папаян, С. Сливка, Т. Федоренко, В.В. Шкода та ін. При цьому основна увага приділяється впливу християнського віровчення на формування і розвиток західної традиції права, втіленню приписів християнської моралі в правових нормах та інститутах окремих країн тощо.

Проте залишено юридичною наукою в тіні євангельський епізод, де перетнулися дороги засновника найбільшої світової релігії з нормами водночас двох правових систем – єврейської та римської – судовий процес над Ісусом Христом.

Метою даного дослідження є висвітлення вказаної події з акцентуванням виключно на юридичних моментах при максимальному абстрагуванні від її суто теологічного бачення та релігійно-національної упередженості. Для цього традиційну постановку питання: „хто винен у смерті Ісуса” варто замінити на наступну: „норми якого права – римського чи єврейського – застосовувалися у судовому процесі над Ісусом Христом і настільки їхнє застосування було правомірним”.

Здійснюючи правовий аналіз даного судового процесу, зупинимося на таких моментах:

- 1) арешт Ісуса;
- 2) попередній допит у первосвященика Анни;

- 3) перше засідання Синедріону;
- 4) друге засідання Синедріону;
- 5) розгляд справи Понтієм Пилатом;
- б) допит у Ірода Антипи;
- 7) винесення Пилатом обвинувального вироку.

Арешт Ісуса Христа, відповідно до синоптичних євангелій, був здійснений виключно силами іудейської політичної верхівки: „Він говорив ще, як надійшов Юда, один з дванадцятьох, а з ним і сила народу з мечами та дрючками – від первосвящеників та старших народу... І зараз ті приступили, наклали на Ісуса руки і схопили його” [Мт. 26:47; Мр. 14:43; Лк. 22:52].

Вказівка ж євангеліста Івана на присутність при арешті і когорти римських воїнів на чолі з трибуном („Узявши, отже відділ війська і первосвященицьких та фарисейських слуг, прибув туди з ліхтарями, смолоскипами та зброєю... Тоді військовий відділ, тисяцький та юдейські слуги схопили Ісуса...” [Ів. 18:3,12]) не може бути достатньою підставою побудови концепції, згідно з якою як арешт, так і всі наступні стадії кримінального процесу проводилися виключно на основі норм римського права [2]. Тоді як про порушення кримінальної справи на основі приписів іудейського судочинства свідчить цілий ряд євангельських положень:

по-перше, рішення знешкодити неугодного проповідника було прийнято єврейською владою ще задовго до суду: „Зібрали тоді первосвященики та фарисеї раду й заговорили: „Що робити нам? Силу чудес отой чоловік робить! Якщо залишимо його так, то всі увірують у нього, тож нагрянуть римляни, місто наше знищать та й народ наш!” Один же з них, Каяфа, що був первосвящеником того року, мовив до них: „Нічого ви не розумієте, то й не здогадуєтеся, що ліпше вам буде, коли один чоловік за народ помре, а не весь люд загине.” Сказав він так не від себе самого, але, будши первосвящеником того року, пророкував, що Ісус мав умерти за народ; і не тільки за народ, але й за те, щоб зібрати в одне розкидані діти Божі. Від того, отже, дня ухвалили вони його вбити” [Ів. 11:47-53]. Оскільки надзвичайна популярність Ісуса не

давала можливість вчинити над ним самосуд, то юдейська верхівка вирішила надати вбивству Христа вигляду формальної законності, намагаючись знайти у його діях та словах склад злочину [Мр. 11:18; Лк. 11:53-54];

по-друге, про це свідчить домовленість Юди Іскаріота з первосвящениками про видачу їм Христа: „Тоді один із дванадцятьох, що звався Юда Іскаріотський, подався до первосвящеників і каже: „Що хочете мені дати, і я вам його видам?” Ті відважили йому тридцять срібняків. І з того часу він шукав доброї нагоди, щоб його видати” [Мт. 26:14-16]. Очевидно, до завдань Юди входило не тільки розкриття місця знаходження Ісуса, але і дача проти нього обвинувальних показань. Дане припущення впливає з особливостей юдейського судочинства: кримінальний процес розпочинався виключно на основі обвинувальних показань свідків вчинення злочину;

по-третє, після арешту Ісуса відсилають не до римського намісника чи в'язниці, „а схопили його, повели й привели у дім первосвященика” [Лк. 22:54].

Євангеліст Іван уточнює синоптиків: „... і, зв'язавши його, повели спершу до Анни: цей бо був тесть Каяфи, що був первосвящеником того року” [Ів. 18:12-13]. Відразу ж виникає запитання: чому приведено Ісуса спершу до Анни, а не до первосвященика Каяфи, який на той час очолював вищий судовий орган Іудеї – Великий синедріон? Спробу відповісти на дане запитання здійснено професором Миколою Маккавейським: „Смертний вирок могла винести тільки вища судова інстанція, якою був в той час так званий Великий синедріон. Але безпосередньо судові Великому синедріону підлягали тільки самі його члени та вищі священики. Справа будь-кого іншого спершу проходила нижчу судову інстанцію – місцевий Малий синедріон. Члени останнього або його голова проводили попередній допит по цій справі і на його основі вирішували – підлягає справа їхньому місцевому судові чи слід передати її на розгляд вищої інстанції” [3, с.54]. Таким чином, бажаючи створити бодай видимість законності, і було проведено попередній допит Ісуса відставним первосвящеником Анною, який, очевидно, і очолював Малий синедріон.

Розгляд справи Ісуса у Анни був короткотривалим, оскільки за відсутності свідків-обвинувачів Христос відмовився відповідати на запитання поставлені Анною: „І спитав первосвященик Ісуса про його учнів і про його навчання. Ісус же відказав йому: „Говорив я світові одверто. Завжди навчав у синагозі й у храмі, де сходяться усі юдеї. Нічого не говорив я потайки. Чому мене запитуєш? Спитай он тих, що чули, що я до них промовляв. Вони бо знають, що говорив я” [Ів. 18:19-21]. Коли ж до Христа застосували фізичний примус, він прямо вказав і на це порушення своїх прав: „На ті слова один із сторожі, який стояв там, ударив в обличчя Ісуса, кажучи: „Ось так відказуєш первосвященикові?” Озвався ж Ісус до нього: „Якщо я зле сказав, доведи, що воно погано. А якщо добре, то за віщо б’єш мене?” [Ів. 18:22-23]. Така поведінка Христа є адекватною, оскільки єврейський закон не тільки забороняв бити підсудного, але і надавав йому повну свободу слова і дії.

Після цього відвели Ісуса до первосвященика Каяфи, в домі якого уже зібралися „всі первосвященики й старші та книжники” [Мр. 14:53]. „А первосвященики та весь синедріон шукали посвідчення на Ісуса, щоб Йому заподіяти смерть, – і не знаходили. Бо багато-хто свідчив фальшиво на Нього, але не було згідних свідчень. Тоді деякі встали і кривосвідчили супроти Нього й казали: „Ми чули, як Він говорив: Я зруйную цей храм рукотворний, – і за три дні збудую інший, нерукотворний”. Але й тут не було їхнє свідчення згідне” [Мр. 14:55-56].

Вищенаведені свідчення євангеліста Марка відповідають особливостям єврейської судової процедури того часу. Джерела давньоєврейського права зазначають, що слухання кримінальної справи розпочиналося розглядом положень та обставин, які виправдовували підсудного і тільки після цього проводився розгляд обвинувальних показань свідків. При цьому свідками могли бути тільки особи високо моральні та незацікавлені в процесі, що проводився. Виправдувальні свідчення, на відміну від обвинувальних, не могли бути змінені на протилежні.

Надзвичайно суворі вимоги ставилися і до самих показань. Вони мусили бути точні і стосуватися не тільки місця, часу й способу вчинення злочину, але й навіть найменших дрібниць його обставин [4, с.67]. І що найважливіше – юридичну силу доказу мали несуперечливі свідчення не одного, а принаймні двох свідків. Тому навіть найдрібніші протиріччя в показах свідків були підставою, щоб зруйнувати всі їхні свідчення. Саме такий розвиток подій ми і простежуємо в євангельських оповідях.

За відсутності жодної пари однакових обвинувальних свідчень, отже – і доказу факту вчинення злочину, судді були зобов'язані винести виправдувальний вирок і негайно звільнити Ісуса. Але тут піднімається первосвященик Каяфа, і після його звернення до Христа словами: „Заклинаю тебе живим Богом, щоб ти сказав, чи ти Христос, син Божий” [Мт. 27:63] справа набирає несподіваного повороту. Ісус, який не промовив жодного слова впродовж всього судового слухання, відповідає на запитання первосвященика: „Ти мовив. Тільки ж кажу вам: Віднині ви побачите Чоловічого Сина, який сидітиме праворуч Всемогутнього й ітиме на небесних хмарах” [Мт. 27:64]. А судді, в свою чергу, оцінюють слова Ісуса як беззаперечний доказ його вини і виносять обвинувальний вирок: „Тоді первосвященик роздер свою одежу і заявляє: „Він сказав богохульство! Нащо нам ще свідків? Оце ж ви щойно чули богохульство! Як вам здається?” Ті відповіли: „Він – винен смерті” [Мт. 27:65-66]. Але чи відповідали дії первосвященика та інших членів синаєдріону приписам єврейського законодавства?

У давньоєврейському кримінальному судочинстві справді практикувалося своєрідне закляття, проте тільки по відношенню до свідків, і тільки в тому випадку, коли останні з певних егоїстичних міркувань не бажали давати показання. Щоправда, тогочасному праву була відома клятва і для обвинуваченого, але тільки по грошових спорах. Що ж стосується злочинів, то навіть до свідка, який бажав клятвою підтвердити істинність своїх показань, право відносилось з недовірою. Відповідно, не знало єврейське право і клятви для самого обвинуваченого у вчиненні злочину. Більше того, кримінальне

законодавство євреїв не визнавало доказом і саме зізнання обвинуваченого: „Наш закон нікого не засуджує на смерть на основі його власного зізнання” [3, с.89].

Таким чином, голова синедріону не мав жодного права вимагати від підсудного відповіді під загрозою прокляття. А судді, відповідно, не могли на основі тільки цього, незаконно отриманого свідчення, виносити обвинувальний вирок. До вже вказаних процесуальних правопорушень варто додати наступні:

по-перше, синедріон засідав вночі, що категорично заборонялося законом;

по-друге, судді не мали права проводити слухання кримінальної справи напередодні свята чи суботи (суд над Ісусом відбувся в п'ятницю, ще й напередодні одного з найбільших єврейських свят – Пасхи).

На наступному, ранковому, засіданні синедріону відбулося тільки формальне підтвердження попереднього вироку [Лк. 22:66-71]. Проведення ранкового засідання також не цілком відповідало приписам процесуальних норм: воно мало місце не наступної доби після першого винесення вироку, а всього через кілька годин тієї ж доби (оскільки за єврейським літочисленням доба починалася не опівночі, а звечора) [5, с.526].

Окрему увагу необхідно звернути безпосередньо на інкримінований Христові злочин – „богохульство”. Тора зазначає: „Хто хулить ім'я Господнє, того скарати смертю, вся громада нехай каменує його” [Лев. 24:16], а Талмуд уточнює: „Богохульник винен, тільки якщо він чітко вимовить ім'я Бога”[6, с. 642]. Отже, виходячи з цього, Ісус не вчинив богохульства, адже з Його вуст не було почуто імені Бога. Проте існує думка про надання в новозавітний час термінові „богохульство” набагато ширшого змісту. Вважається, що богохульством називалися „дії і слова, які ображали владу і велич Бога, а також посягання на прерогативи, що належали лише самому Богові” [6, с.642; 7, с.514-516]. Якщо врахувати такий погляд, то те, що Ісус визнавав себе Месією та Сином Божим, і справді могло бути розцінене, як вчинення богохульства.

Враховуючи всі вищенаведені твердження, все-таки не можна не погодитися з думкою Пола Джонсона, що „вчення та діяльність Ісуса били по іудаїзмі в багатьох фатальних моментах, завдяки чому неминучими стали його затримання й суд єврейською владою” [8, с.51].

Як бачимо, всі розглянуті досі стадії судового процесу ґрунтувалися (хоча з грубими порушеннями) виключно на нормах єврейського права.

Перше зіткнення з нормами римського права відбулося після приведення Ісуса членами синадріону до римського намісника Понтія Пилата: „І зв’язавши його, повели та й передали правителеві Пилатові” [Мт. 27:2]. Така процедура була зумовлена позбавленням синадріону прав виконувати смертні вироки. Повноваження перевіряти і затверджувати вироки щодо засуджених до смертної кари покладалися лише на римських намісників Іудейської провінції.

Після відмови Пилатом затвердити вирок без попереднього перегляду справи, синадріон змінює своє обвинувачення з релігійного на політичне (очевидно, були підстави передбачати, що язичник Пилат проігнорує релігійний характер „богохульства” і не затвердить вирок) [Ів. 18:29-33]. Тепер проти Христа висувають наступні обвинувачення:

- 1) підбурює народ;
- 2) забороняє давати кесареві податок;
- 3) називає себе Христом-Царем [Лк. 23:2].

Перші два пункти, безперечно, не могли бути доказані, оскільки цілком суперечили вченню та діяльності Ісуса. Найяскравішим прикладом, що спростовує зазначені обвинувачення, є виголошений Ісусом принцип „кесареве – кесареві, а Боже – Богові” [Мт. 22:21; Лк. 20:25].

Проте, третє обвинувачення – проголошення себе „Христом-Царем” – відповідно до римського права могло бути розцінене, як посягання на владу кесаря. Вважається, що Ісусові був інкримінований так званий „*crimen lese maiestatis*”, характерною особливістю якого була надзвичайно широка об’єктивна сторона складу злочину [9, с. 110].

І справді, Понтій Пилат розпочав судове провадження, взявши до уваги обвинувачення саме у претендуванні Христа на царську владу. Найповніший опис допиту Пилатом Ісуса Христа надає євангеліст Іван: „І ввійшов Пилат знов у преторію, закликав Ісуса і каже до нього: „Ти цар юдейський?” Ісус же у відповідь: „Кажеш те від себе, а чи інші про мене так тобі оповіли?” „Хіба ж я юдей? – озвався Пилат. – Народ твій і первосвященики передали тебе мені. Що ти таке зробив?” „Царство моє не від світу цього, – відрік Ісус. – Було б моє царство від цього світу, то сторожа моя була б воювала, щоби мене не видали юдеям. Але не звідсіля моє царство”. „То ти таки цар?” – мовив до нього Пилат. І відповів Ісус: „Ти кажеш, що я цар. Я на те уродився і прийшов у світ на те, щоб свідчити істину. Кожен, хто від істини, слухає голос мій”. „Що таке – істина?” – озвався Пилат до нього. І сказавши те, вийшов знов до юдеїв і каже до них: „Жодної провини не знаходжу я на ньому” [Ів. 18:33-38].

Але первосвященики і натовп, що прибув з ними, продовжували висувати обвинувачення, наполягаючи на винесенні обвинувального вироку: „Народ бунтує, навчаючи по всій Юдеї, почавши з Галилеї аж сюди” [Лк. 23:5]. Почувши це, Пилат запитав, чи є Ісус галилеянином. Отримавши ствердну відповідь, він вирішує передати справу на розгляд Іродові Антипі, який тими днями перебував у Єрусалимі. Оскільки Ірод був тетрархом Галилеї та Переї, Ісус підпадав під його юрисдикцію за принципом територіальної підсудності. Таким чином, Пилат, очевидно, намагався уникнути винесення завідомо незаконного вироку.

Проте сподівання Пилата не справдилися. Незважаючи на висунуті первосвящениками та книжниками обвинувачення, тетрарх, не отримавши від Ісуса жодної відповіді на свої питання і не побачивши очікуваного чуда, відсилає його назад до Пилата у білій одежі, що символізувала невинність особи. Слушною видається думка, що тут відбувся, все-таки, не судовий розгляд як такий, а проведення свого роду правової (судової) експертизи [10, с.148].

Отримавши справу Ісуса до свого провадження повторно, Пилат заявляє обвинувачам: „Ви привели до мене цього чоловіка як бунтаря народу; ото я,

розсудивши справу перед вами, не знайшов на цьому чоловікові ніякої провини в тому, про що оскаржуєте його. Та й Ірод ні, бо ж відіслав його до нас. Виходить, отже, що він не допустився нічого, гідного смерті, тож я його покараю і відпущу” [Лк. 23:14-16].

Оскільки таке рішення намісника не задовольняє іудейську верхівку, яка продовжує наполягати на своєму, Пилат вирішує застосовувати поширене в Іудейській провінції передпасхальне право помилування одного із засуджених до смертної кари. Він пропонує первосвященикам та особам, які перебували з ними, вибрати особу для помилування з-поміж Ісуса Христа та Варавви, якого „за якийсь заколот у місті та за вбивство кинули були у в’язницю” [Лк. 23:19]. Тричі Пилат запитував, кого з них помилувати, і тричі юрба називала не Христа, але Варавву. Традиційно вважається, що відповідь натовпу була зумовлена підбурюванням первосвящеників. Проте варто враховувати, що Варавва був не просто розбійником, а керівником руху опору проти римських завойовників, так званих зелотів, і тому користувався значним авторитетом серед населення.

Незважаючи на це рішення, Пилат, все-таки, намагається переконати натовп у невинності Христа. Тоді обвинувачі вдаються до погроз в адресу самого Пилата, фактично називаючи його співучасником: „Відпустиш його, то не будеш кесаревим другом! Усяк, хто з себе робить царя, кесареві спротивляється!” [Ів. 19:12].

Піддавшись на шантаж, Пилат таки виносить обвинувальний вирок Христові [Лк. 23:23-24]. При цьому він укотре наголошує на відсутності вини Ісуса. Про це свідчить здійснення Пилатом ритуального умивання рук, яке мало б зняти з нього відповідальність за «кров праведника» [Мт. 27:24].

Останнім фактом засудження Христа згідно норм римського права є форма покарання. Давньоєврейське право закріплювало чотири види смертної кари: побиття камінням, спалення, смерть від меча і удушення. Тоді як розп’яття було досить поширеним покаранням, що застосовувалося римлянами до рабів та державних злочинців, які не були римськими громадянами. Варто також додати, що табличка з написом „Ісус Назарянин – Цар Іудейський”, прибита на

Христовому хресті, також відповідала римському судочинству, містячи інформацію про інкримінований розп'ятій особі злочин.

Проведений правовий аналіз судового процесу над Ісусом Христом дозволяє зробити наступні висновки:

- над Ісусом Христом було проведено не один, а два судові процеси;
- римський судовий процес був безпосередньо зумовлений першим – єврейським;
- під час обидвох судових проваджень було порушено низку матеріальних і процесуальних норм;
- без необхідної доказової бази було винесено обвинувальні вироки як єврейським, так і римським судами;
- у законну силу вступив і був виконаний другий вирок – винесений римським намісником.
- даний судовий процес є яскравою ілюстрацією нівелювання принципом Законності на користь принципу політичної доцільності.

Насамкінець варто зазначити, що існує ще цілий ряд інших проблемних питань, які є спільними як для права, так і для християнства (міжконфесійні конфлікти, застосування евтаназії, проходження військової служби тощо). Їх успішне розв'язання потребує, на нашу думку, проведення досліджень у даній сфері спільно з релігієзнавцями та теологами різних конфесій, із подальшим застосуванням отриманих результатів при реформуванні чинного законодавства.

1. Святе письмо Старого та Нового Завіту: повний переклад, здійснений за оригінальними єврейськими, арамейськими та грецькими текстами. – Мадрид, 1990.

2. Суд над Ісусом: ізраїльська версія // Людина і світ. – 1998. – № 3. – С. 21-24.

3. Маккавейский Н. Археология истории страданий Господа Иисуса Христа. – К.: Пролог, 2003.

4. Раціотті Дж. Життя Ісуса Христа / Пер. о. Лев Гайдуківський. – Рим: Видання Українського католицького університету ім. Св. Климента Папи, 1979.
5. Кузнєцова В. Н. Евангелие от Матвея. Комментарий. – М., 2002.
6. Иисус и евангелия. Словарь / Под. ред. Джоуля Грина, Скота Макнойта, Гаварда Маршалка. – М.: ББИ, 2003.
7. Деревенский Б. Г. Иисус Христос в документах истории. – СПб.: Алетейя, 2001.
8. Джонсон П. Історія євреїв / Пер. О. Мокровольський. – К.: Альтернативи, 2000.
9. Черниловский З. М. Всеобщая история государства и права. – М.: Юристъ, 1999.
10. Кассиан (Безобразов), еп. Христос и первое христианское поколение. – М.: Руський путь, 2001.

R.M.Andrusyak

COMPETITION BETWEEN JEWISH AND ROMAN LAW IN THE LEGAL PROCEDURE OF JESUS CHRIST

The article is devoted to the legal analysis of the trial of Jesus Christ. The author compares all four Holy Gospels, Jewish and Roman law of that time, traditional and modern points of view. It analyses the next moments of the legal procedure: arrest of Jesus Christ, interrogation by Annas, two trials of Sanhedrin, interrogation by Herod, trial of Pilate. The conclusion says, that there were a lot of infringements of law during the legal procedure of Jesus Christ and verdict of guilty was determined by the principle of political reason.

Ключові слова: Ісус Христос, судовий процес, Синедріон, Пилат.

Key words: Jesus Christ, legal procedure, Sanhedrin, Pilate.